

OTDK-DOLGOZAT

2025

**KULTURÁLISAN KÖTÖTT ELEMEEK SZABÓ MAGDA *ABIGÉL* C.
REGÉNYÉNEK OLASZ ÉS ANGOL FORDÍTÁSÁBAN**

**CULTURE-BOUND ELEMENTS IN THE ITALIAN AND ENGLISH
TRANSLATIONS OF MAGDA SZABÓ'S NOVEL *ABIGÉL***

Kézirat lezárásának dátuma: 2025. január. 13.

Tartalomjegyzék

1. BEVEZETÉS	4
2. A KUTATÁS ELMÉLETI HÁTTERE	6
2.1. A KULTURÁLISAN KÖTÖTT ELEMEL KUTATÁSA A FORDÍTÁSTUDOMÁNYBAN	6
2.2. A FORDÍTÁSI MEGOLDÁSOK KATEGORIZÁLÁSA	7
2.3. A HONOSÍTÁS ÉS AZ IDEGENÍTÉS MINT FORDÍTÁSI STRATÉGIA	9
2.4. SZABÓ MAGDA MŰVEIHEZ KÖTŐDŐ FORDÍTÁSTUDOMÁNYI KUTATÁSOK	11
3. A KUTATÁS ANYAGA	13
3.1. ABIGÉL	13
3.2. AZ ABIGÉL OLASZ ÉS ANGOL FORDÍTÁSA	14
4. KUTATÁSI KÉRDÉS ÉS HIPOTÉZISEK	16
5. A KUTATÁS MÓDSZERE	17
5.1. A TEMATIKUS CSOPORTOK	17
5.2. FORDÍTÁSI MEGOLDÁSOK	19
5.2.1. Átvétel	19
5.2.2. Generalizálás	19
5.2.3. Kihagyás	20
5.2.4. Konkretizálás	20
5.2.5. Kulturális kifejtés	20
5.2.6. Megfeleltetés	20
5.2.7. Részleges átvétel	21
5.2.8. Szó szerinti fordítás	21
5.2.9. Teljes átalakítás	21
5.3. FORDÍTÁSI STRATÉGIÁK	21
6. EREDMÉNYEK	22
6.1. FORDÍTÁSI MEGOLDÁSOK	22
6.2. FORDÍTÁSI STRATÉGIÁK	24
7. A KORPUSZBÓL VETT NÉHÁNY PÉLDA ELEMZÉSE	25
8. HIPOTÉZISEK IGAZOLÁSA VAGY ELVETÉSE	29
9. ÖSSZEGZÉS	30
IRODALOM	32
FORRÁSOK	33
INTERNETES FORRÁSOK	33

1. Bevezetés

A jelen dolgozatban bemutatott kutatásom keretében Szabó Magda *Abigél* című regényének olasz és angol fordítását vizsgálom abból a szempontból, hogy a fordítóknak milyen módon sikerült átültetnie a magyar kulturálisan kötött elemeket az olasz, illetve az angol célnyelvi szövegbe. A téma ötlete akkor merült fel bennem, amikor elolvastam Körömi (2018) tanulmányát, aki Szabó Magda egy másik művét, *Az ajtó* c. regényt vizsgálta orosz és francia műfordításban.

Azért esett a választásom éppen az *Abigél* c. regényre, mivel a Szabó Magda műveivel foglalkozó fordítástudományi szakirodalomban nem találtam ehhez a műhöz kapcsolódó kutatásokat. Felmerült bennem a kérdés, hogy vajon a regényben nagy számban előforduló kulturálisan kötött elemet hogyan fordította az olasz, illetve az angol fordító.

A bevezetést követő második fejezetben igyekszem röviden bemutatni a kutatásom elméleti hátterét, tehát elsőként a kulturálisan kötött elemekre vonatkozó, általam tanulmányozott szakirodalom összegzését. Ezt követően rátérek a reáliák célnyelvi szövegbe való átültetését célzó fordítási megoldások, valamint a fordítási stratégiák, vagyis Venuti (1995) alapján az idegenítés és a honosítás tárgyalására. A fejezet végén bemutatok néhány tanulmányt, amelyek hasonlóképpen vizsgálták Szabó Magda egy másik regényét, *Az ajtó* címűt.

A harmadik fejezet célja a vizsgálat alapjául szolgáló regény, az *Abigél* bemutatása, valamint az író, Szabó Magda életének és munkásságának, illetve az életéből vett inspiráció részletes ismertetése, aminek hatására megírta a kutatásom tárgyát képező művet. A fejezet további részében áttekintést adok Vera Gheno és Len Rix, az olasz és az angol fordító munkásságának arról a szeletéről, amely a magyar szépirodalomhoz kapcsolódik. A negyedik fejezetben ismertetem a kutatás kezdetén megfogalmazott kutatási kérdést és hipotéziseket.

Az ötödik fejezetben taglalom a kutatásom során alkalmazott módszereket. Elsőként bemutatom, milyen módon gyűjtöttem, majd rendszereztem az *Abigél* című regényben található kulturálisan kötött elemeket. Ismertetem a tematikus csoportokat, amelyekbe besoroltam a reáliákat, illetve kördiagram segítségével szemléltetem a különböző kategóriák számszerű megoszlását. Az ezt követő alfejezetben – néhány példával szemléltetve – részletes áttekintést nyújtok a fordítási megoldások definícióiról, majd a fejezet végén bemutatom a fordítási stratégiákat.

A hatodik és a hetedik fejezetben ismertetem a kutatásom eredményeit, valamint bemutatom a korpuszból vett néhány példa elemzését. Az eredményeket táblázattal és

diagramokkal is szemléltetem, elsőként a fordítási megoldásokra koncentrálni. Részletesen kifejtem az egyes megoldásokhoz kapcsolódó eredményeket, táblázatban, valamint diagramon is feltüntetve az adatokat. Végül ugyancsak áttekintem a fordítási stratégiákra vonatkozó eredményeket egy diagrammal segítségével. A hetedik fejezetben a korpuszból vett néhány példa fordítási megoldások szerinti elemzése olvasható.

A nyolcadik fejezetben ismertetem a kutatás kezdetén megfogalmazott hipotézisek igazolását vagy elvetését, a kilencedik fejezetben pedig összegzem a kutatás célját, a hipotézisek vizsgálatát, majd röviden kitérek a kutatás korlátaira.

A dolgozat végén megtalálható a felhasznált szakirodalmak és források listája.

2. A kutatás elméleti háttere

2.1. A kulturálisan kötött elemek kutatása a fordítástudományban

A kutatás első lépéseként áttekintettem a kulturálisan kötött elemek kérdésköréhez kapcsolódó releváns szakirodalmi tételeket. Megfigyelésem szerint a fordításkutatók több kifejezést is alkalmaznak erre a fogalomkörre, mint például *reália*, *kultúraspecifikus kifejezés* vagy *ekvivalencia nélküli lexika*. A jelen kutatásban a *kulturális kötött elem* terminus használata mellett döntöttem, mivel meglátásom szerint ez írja le legjobban az általam is vizsgált fogalmat.

A szakirodalmat tanulmányozva két irányvonal rajzolódott ki a kulturális kötött elemek definíciója alapján, miszerint egyes kutatók szűkebben, míg mások tágabb értelmezik azok szerepét (Forgács 2004; Heltai 2013; Takács 2015; Klaudy és Gulyás 2015).

Vlahov és Florin (1980) azon szerzők közé tartoznak, akik tágan értelmezik a kulturálisan kötött elem fogalmát, és három nagy csoportba (földrajzi, néprajzi és társadalmi-politikai), azon belül pedig 37 kategóriába sorolják ezeket a nyelvi elemeket.

Klaudy (1994) és Lendvai (1968) szűken értelmezik a reáliák szerepét, egy kultúrára jellemző tárgyként, valamint az azt megnevező fogalomként definiálják azokat. Ezek lehetnek a közösségre sajátosan jellemző ételek, italok, pénznemek, táncok, ünnepek stb., amelyek más nyelvekben és kultúrákban nem rendelkeznek ekvivalensekkel.

Más szerzők tágabban értelmezik a fogalmat, és nemcsak tárgyakat tekintenek kulturálisan kötött elemnek, hanem átfogóbb értelemben használják a kifejezést. Valló (1998) a tárgyi kultúrán kívül a történelmi-politikai-kulturális eseményeket és intézményeket is ebbe a körbe sorolja. Forgács (2004) az olyan kifejezéseket tekinti kulturálisan kötött elemnek, amelyek egy adott csoport számára többlettartalommal, azaz konnotatív jelentéssel, emocionális töltettel bírnak. Ide tartoznak a tágabb értelemben vett állandósult szókapcsolatok, a politikai jelszavak, a verbális agresszió kifejezései, valamint a nyelvi kreativitás olyan elemei, amelyeknek az intralingvális jelentés adja az alapját. Tehát kulturálisan kötött elemnek tekint minden olyan jelet vagy jelkapcsolatot, amelyek szorosan hozzátartoznak a kultúrközösség tagjainak életéhez, társadalmához, politikájához, művészetéhez, gondolkodásához, kultúrájához, szokásaihoz és értékrendszeréhez, vagyis összefüggenek a kultúrközösség életével, nyelvének rendszerével.

Vermes (2004) tartózkodik a reália kifejezés használatától, annak érdekében, hogy jól érzékelhető maradjon a különbség maga a nyelv és a nyelv által kifejezhető dolgok között.

Hasonlóan értelmezi a reáliákat, mint Valló (2000), miszerint bármilyen kifejezést lehet kulturálisan kötött elemként értelmezni, amennyiben valamilyen speciális jelentést hordoz.

Valló (2000) kulturálisan kötött elemnek tekint minden olyan nyelvi elemet, amelyek a kulturális közösségben speciális jelentést hordoznak, vagyis amelyekben megtalálható a közösség sajátos élmény- és ismeretanyaga, fogalmai, tárgyai, emotív és mentális sémái.

Gonzalez-Davies és Scott-Tennent (2005) átfogó definíciót adnak a kulturálisan kötött elem fogalmára, miszerint annak nevezhető bármely társadalmi, vallási, érzelmi, tárgyi vagy ökológiai többlettel rendelkező kifejezés, amely egy konkrét közösséghez köthető, és a tagjai a közösségre jellemzőnek tartják azt. Hangsúlyozzák a kulturálisan kötött elemek által a szövegekben generált megértési és fordítási problémákat.

Pusztai-Varga (2022) Forgács (2004) és Vallóhoz (2002) hasonlóan szintén a forrásnyelvi olvasóközönség által osztott többlettartalmat hangsúlyozza a definíciójában, melyben kulturálisan kötött elem lehet szó vagy egy szókapcsolat, bármiféle szófaji megkötés nélkül.

A kulturálisan kötött elemek definíciójaként a kutatásom során Heltai megfogalmazása szerint vizsgáltam, miszerint „kultúraspecifikusnak tekinthetjük azokat a nyelvi elemeket, szerkezeteket, jelentéseket és nyelvhasználati módokat, amelyeket egy adott nyelvet vagy nyelvváltozatot beszélő népcsoport anyagi és szellemi kultúrája, értékei és normái határoznak meg, és amelyek más nyelvkultúrákban nem találhatók meg, vagy jelentősen eltérnek” (Heltai 2023:162).

2.2. A fordítási megoldások kategorizálása

A kutatásom részeként megvizsgáltam a kulturálisan kötött elemek fordítására alkalmazott stratégiákra, valamint az azok csoportosítására vonatkozó szakirodalmat. A kutatásomban alkalmazott fordítási megoldások rendszerének kialakításához elsősorban az alább idézett szerzőkre támaszkodtam.

Az átváltási műveletekről alkotott legátfogóbb és legismertebb kategóriarendszert Klaudy *A fordítás elmélete és gyakorlata* című könyvében találjuk (Klaudy 1994). Klaudy két fő kategóriát (grammatikai és lexikai) különít el, majd azon belül további alcsoportokra osztja a műveleteket. A lexikai átváltási műveletek körébe tartozik a differenciálás és konkretizálás, a generalizálás, az értelmi kiterjesztés, az antonim fordítás, a teljes átalakítás és a kompenzálás.

Klaudy (1994) leírja, hogy a grammatikai átváltási műveleteket a fordítástudományi szakirodalomban általában a következő négy csoportra osztják: cserék, áthelyezések, betoldások és kihagyások. A négy csoporton belül számos alcsoport elkülöníthető, mind nyelvpárok, mind fordítási irányok szerint.

Mivel kutatásomban lexikai szempontból kategorizálom a reáliákat, ezért Klaudy csoportosításából elsősorban a lexikai átváltási műveleteket vizsgáltam meg behatóbban. A főbb lexikai műveletek Klaudy szerint a következők: jelentések szűkítése, jelentések bővítése, jelentések összevonása, jelentések felbontása, jelentések kihagyása, jelentések betoldása, jelentések felcserélése, antonim fordítás, teljes átalakítás és kompenzálás.

Heltai (2023) másfajta, kevésbé összetett rendszert használ, Barhudarov (1975) felosztását (némileg módosított formában), amelyek a következők: nyelvtani és lexikai cserék, konkretizáció/általánosítás, antonim fordítás, adaptáció és kompenzáció, kiegészítés, kihagyás, felbontás, összevonás, körülírás és átrendezés.

Valló (1998) a reáliáknak drámákban való fordításáról értekező tanulmányában a *fordítói stratégia* kifejezést használja a következetesen alkalmazott eljárások megnevezésére, mivel a *stratégia* terminusból következtetni lehet a fordító tudatos, tervezett döntésére. Hét stratégiát különít el: az átvétel, behelyettesítés, részleges megfeleltetés, kiváltás, magyarázó fordítás, részleges és teljes elhagyás.

A kutatásomban Pusztai-Varga (2022) rendszerét vettem alapul (amelyet később a saját korpuszomnak megfelelően módosítottam), aki 10 különböző átváltási műveletet határoz meg, amelyeket fordítási megoldásoknak nevez.

Az első ilyen kategóriája az átvétel, amely során a fordító változtatás nélkül emel át egy forrásnyelvi elemet a célnyelvi szövegbe, megtartva annak írásmódját is, vagy a kifejezést célnyelvi írásmóddal veszi át. A második kulturálisan kötött elemek fordítására használt megoldás a részleges átvétel, mikor egy két tagból álló elemet a fordító úgy vesz át, hogy a két tag egyik részét változatlanul átemeli a célnyelvi szövegbe, míg másik tagot egy különböző fordítási megoldással fordítja le. Utána következik a megfeleltetés, amely magába foglalja az összes olyan fordítási megoldást, melynek során a fordító a forráskultúrába ágyazott kifejezést egy olyan célnyelvi elemmel váltja fel, amely a célnyelvi olvasóközönség körében bevett, megszokott. A betoldás kategóriájába sorol minden olyan megoldást, amely során a fordító a célnyelvi szövegben plusz információt ad a célnyelvi olvasónak a forrásnyelvi elem könnyebb megértésének érdekében, amely a szavak számának növekedésével jár együtt, és ezzel együtt jelenti az enciklopédikus ismeretek betoldását. Az általánosító fordítás vagy generalizálás műveletének során a fordító a forrásnyelvi elemet egy olyan célnyelvi elemmel váltja fel,

amelynek a jelentésköre tágabb, általánosabb. Az ezzel ellentétes fordítási megoldáshoz, a konkretizáláshoz sorolható minden olyan nyelvi elem, amit a fordításnál egy szűkebb, konkrétabb jelentéskörrel bíró kifejezéssel váltanak fel. Kihagyásnak tekinti az összes olyan fordítást, mikor a fordító a forrásnyelvi kulturálisan kötött elemet elhagyja a szövegből, és annak hiányát semmilyen módon nem kompenzálja. A kulturális adaptáláshoz sorol minden olyan fordítási műveletet, amely során a forrásnyelvi elemet egy a célnyelvi közönség által ismert olyan célnyelvi elemmel váltja fel a fordító, amelynek a denotációja eltér, azonban a konnotációja megegyezik az eredeti elemével. A következő megoldás a kulturális kifejtés kategóriája, amelybe az összes olyan fordítási művelet tartozik, melynek során az elem többlettartalmának értelmezéséhez szükséges a fordító ismerete kultúráról, majd annak segítségével kifejti a forrásnyelvi elem többlettartalmát a célnyelvi olvasó számára a szövegben, az átültetés során a nyelvi elemek számának növekedését nem figyelembe véve. Az utolsó fordítási megoldás Pusztai-Varga (2022) felosztásában a szó szerinti fordítás. Ide sorolja az összes olyan fordítási megoldást, mely során a fordító a forrásnyelvi elemet egy olyan célnyelvi elemmel váltja fel, amelynek a denotatív jelentése megegyezik, azonban a konnotatív jelentése eltér a forrásnyelviétől.

2.3. A honosítás és az idegenítés mint fordítási stratégia

Kutatásom kiindulópontjaként megvizsgáltam – elsősorban Venuti (1995) alapján – a honosítás (domestication) és az idegenítés (foreignization) mint fordítási stratégia fogalmát.

A honosítás során a fordító igyekszik egy természetesen hangzó szöveget előállítani, minimalizálni vagy akár kiiktatni a célnyelvi szövegben az idegenséget vagy kulturálisan kötött elemeket annak érdekében, hogy a célnyelvi olvasó különösebb feldolgozási erőfeszítés nélkül tudja olvasni és értelmezni a célnyelvi szöveget. A fordítás során fontos szerepe van a fordító kulturális háttértudásának is, akinek a szöveg honosítása érdekében pótlólagos erőfeszítést kell tennie. Általánosan elmondható, hogy a honosító fordítási stratégiát kifejezetten olyan nyelvpárokban alkalmazzák, mikor egy szűk körben elterjedt kultúrában keletkezett művet a fordító egy széles körben elterjedt kultúra olvasói számára fordítja le (Venuti 1995).

A másik, ezzel ellentétes eljárás az idegenítés. Ez utóbbi stratégiát alkalmazva a fordító szándékosan megszegi a célnyelvi konvenciókat, megtartja az eredeti idegenséget és a forrásnyelvi kulturálisan kötött elemeket, így nagyobb feldolgozási erőfeszítésre kényszeríti a célnyelvi olvasót, valamint ezzel együtt tágítja az olvasó konceptuális horizontját. Az idegenítő

eljárásnak köszönhetően a fordító behoz új eszméket, szavakat vagy akár fogalmakat a célnyelvi kultúrába. A honosítással ellenben a fordítók abban az esetben alkalmazzák ezt a stratégiát, mikor egy széles körben elterjedt kultúrából származó művet fordítanak egy kevésbé elterjedt kultúra célnyelvi olvasói számára (Venuti 1995).

Fischer (2023) a honosítás és idegenítés kérdését a jogi szövegek fordításának szempontjából vizsgálja, a szövegszinttől egészen a terminusig terjedően. A tanulmányában kifejti a fordítói stratégiák közötti választás dilemmáját, valamint azt, hogy a választást milyen módon befolyásolja a szöveg műfaja, valamint a szövegben előforduló terminusok. Fischer szerint a stratégiák megválasztását elsősorban a szöveg műfaja határozza meg. Példának okáért szépirodalmi szövegekben a fordítók, annak érdekében, hogy a célnyelvi olvasók minél kevesebb erőfeszítéssel megértsék a szöveget, előszeretettel alkalmazzák a honosítás stratégiáját. Terminusok fordításakor a fordítási stratégiák kérdése akkor merül fel, mikor a forrásnyelvi kifejezés nem feltétlenül létezik a célnyelven, vagy csupán egy ahhoz hasonló fogalmat leíró kifejezés fellelhető. Ilyen esetben a fordítónak döntenie kell, milyen stratégiát alkalmazzon. A honosítás használata ajánlott, amennyiben a két fogalom között nagyobb a hasonlóság, abban az esetben pedig, mikor a két kifejezés jelentése között nagyobb a különbség, indokoltabb az idegenítés alkalmazása.

Mujzer-Varga (2009) Venuti fordítási stratégiái mellett Hervey (1995) által megnevezett stratégiákat vizsgálja, két egymással szemben álló tendenciát, az idegenítést, tehát forrásnyelv-orientált fordítást, valamint célnyelv-orientált fordítást, az adaptációt. A fordítási stratégiák alapján felállított skálába a transzpozíció öt fokozata alapján öt átváltási műveletet helyez, a fordítás idegenítő vagy adaptáló aspektusai alapján. Valló (2002) hasonló módon felállít egy skálát, amelyben a két stratégia között öt helyett nyolc átváltási művelet található. Mujzer-Varga a feldolgozott szakirodalom és Örkény István Egyperces novelláinak példái alapján felállított skáláján az idegenítés és az adaptálás között nyolc átváltási művelet található az alábbi sorrendben (a felsorolás a leginkább idegenítő művelettel kezdődik): átvétel idegen szóként, átvétel jövevényszóként, betoldás, részleges megfeleltetés, direkt fordítás, kihagyás, általánosítás és adaptáció.

A kutatásom során célul tűztem ki a fordítási megoldások besorolását a honosító vagy az idegenítő stratégia kategóriájába, valamint annak vizsgálatát, hogy milyen arányban fordulnak elő a honosító és az idegenítő stratégiák az olasz és az angol célnyelvi szövegekben.

2.4. Szabó Magda műveihez kötődő fordítástudományi kutatások

A kutatásom során tanulmányoztam több olyan kutatást, amelyek Szabó Magda műveiben fellelhető kulturálisan kötött elemek fordításait vizsgálják. A legtöbb ehhez kapcsolódó kutatás Szabó Magda *Az ajtó* című regényével foglalkozik, amely az író egyik legismertebb könyve mind Magyarországon, mind külföldön.

Körömi (2018) *Az ajtó* c. regényt francia és orosz műfordításokban vizsgálja. Különösen érdekessé teszi a két nyelvpárt az a tény, hogy az utóbbi hetven-nyolcvan évben a kultúrákat tekintve a magyar kultúrának volt befogadó szerepe, valamint a francia és az orosz műfordító filozófiája jelentősen eltér egymástól. Oroszországban 2000-ben fordították és jelentették meg a regényt, azonban a fordítás szinte észrevétlen maradt az orosz könyvpiacra, míg 2003-ban, a francia műfordítás évében Franciaországban hatalmas népszerűségnek örvendett. A fordítások fogadtatásában és a kulturális elemek fordításában természetesen nagy szerepet játszanak a kultúrák közötti viszonyok. Oroszországban a rendszerváltás után a könyvkiadók igyekeztek eltávolodni a volt szocialista országoktól, Magyarországot is beleértve. A reáliákat tekintve azonban az orosz olvasóknak van könnyebb dolguk, mivel a regényben megjelenő politikához és ideológiához kapcsolódó kulturálisan kötött elemek nagy része mindkét kultúrában megtalálható, ezzel szemben viszont a francia olvasók nemigen ismerhetik azokat.

Kaló (2018) a tanulmányában azt vizsgálja, vajon az angol célnyelvi olvasók milyen képet kapnak a magyar kultúráról a regény elolvasása után. *Az ajtó* c. regényt angolra két műfordító fordította, Stefan Draughon 1994-ben, az amerikai piacra szánva a fordítását, azonban ez nagyrészt észrevétlen maradt. Másodjára Len Rix fordította angolra a regényt 2005-ben, amely fordítással díjat is elnyert. A tanulmányában Kalónak nem célja összehasonlítani a két fordítást, és az elemzett példákat kizárólag Len Rix fordításából veszi. Kiemeli a kulturálisan kötött elemekkel kapcsolatos nehézségeket, amelyekkel a fordítónak meg kellett küzdenie, mivel az 1960 és 1975 közötti Magyarországon játszódó regényben számos olyan történelmi vagy ideológiai kifejezés jelenik meg, amelyek az angol célnyelvi olvasó számára eltérő jelentéssel bírnak, vagy éppen bővebb magyarázatra szorulnak. A tanulmányban Kaló arra a konklúzióra jut, hogy Len Rix kiváló nyelvismerő és kultúraközvetítő.

Az *Ajtó* című regényt Durst (2023) magyar-spanyol és magyar-angol nyelvpárban vizsgálja. Kutatása eredményeként megállapítja, mind az angol, mind a spanyol fordító feltételez a célnyelvi olvasóktól egy adott háttértudást a magyar kultúráról, és annak megfelelően fordítják a reáliákat, illetve hasonló stratégiákat használnak a fordításukra. Kiemeli a történelemhez kapcsolódó kifejezéseket, amelyeket gyakran általánosítással ültetnek

át a célnyelvre, azonban Durst azt is megjegyzi, hogy az angol fordításban az általánosítás száma magasabb, míg a spanyol többször használ kiegészítő magyarázatokat és lábjegyzeteket, így biztosítva nagyobb háttértudást az olvasóknak.

3. A kutatás anyaga

3.1. Abigél

A kutatásom tárgya Szabó Magda *Abigél* című regénye, valamint annak olasz és angol célnyelvű fordításai. A jelen fejezetben röviden bemutatom Szabó Magda életét és munkásságát, utána pedig a korpuszként felhasznált regényt, valamint a megírását ihlető életeseményeket az író életéből.

Szabó Magda (1917-2007) a XX. századi magyar irodalom egyik leghíresebb női írója, költője és műfordítója. A legtöbbet fordított magyar írók közé tartozik, nagy sikernek örvend mind Magyarországon, mind külföldön, művei számos országban megjelentek, gazdag életművét 42 nyelvre fordították le.

Szabó Magda, Kossuth- és József Attila-díjas költő 1917-ben született Debrecenben egy művelt családba. Apja kismemesi családból származott, és már gyerekkorában megszerettette lányával az antik költészetet és a latin nyelvet. Anyja költőként és zenészként nagy hatással volt rá, az általa mondott mesék adták az inspirációt gyerekeknek írt regényeihez. Szülővárosa jelentős szerepet játszott neveltetésében, Debrecen, a „kálvinista Róma” szellemisége és hagyományai. A gimnázium után ugyanitt végezte az egyetemet is, magyar-latin szakos tanárként, majd a helyi Református Leányiskolában, utána pedig Hódmezővásárhelyen tanított. Először költéssel foglalkozott, versei a *Magyarok* című folyóiratban jelentek meg Debrecenben. Szabó Magda az írás felé fordult, a *Freskó* és *Az őz* című művei meghozták számára a sikert. Végül 2007-ben, 90 évesen korában olvasás közben érte a halál kerepesi otthonában (Kadbecó 1997; Paksi 2014; Paksi 2016; Szabó 1997).

Szabó Magda *Abigél* című műve 1970-ben jelent meg először, és azóta is nagy sikernek örvend mind Magyarországon, mind külföldön, számos nyelvre lefordították (svéd, spanyol, török, katalán, olasz, angol, francia stb.), 1978-ban négyrészes sorozat készült belőle, amelyet később összevontak egy kétrészes mozifilmmé.

A regény főszereplője Vitay Georgina „Gina”, 15 éves budapesti lány, akinek a második világháború során, 1943-ban hirtelen és nagy titokban el kell hagynia az otthonát, anélkül, hogy elköszönhetne bárkitől. Az apja, a magyar hadserege egyik tábornoka látszólag minden ok vagy magyarázat nélkül beírja Ginát egy református internátusba, a Matula Leánynevelő Intézetbe, Árkodon, egy fiktív kelet-magyarországi városban. Itt a lánynak teljesen meg kell válnia az addigi fényűző életétől, és meg kell tanulnia beilleszkedni egy számára teljesen idegen közegbe,

a puritán református iskolába, a szigorú szabályok, pontosan beosztott napirend és a komor, fekete-fehér falak közé. Gina elkeseredésében lázad, szökéssel is próbálkozik, azonban végül az apjával folytatott beszélgetése után önként marad az intézetben. Ott próbál ezután eligazodni egyszerre a felnőttek és a gyerekek világában, miközben, a tanárok igyekezete ellenére, újra és újra elér hozzájuk a háború szele.

Szabó Magda, ahogy a *Kívül a körön* (1980) c. tanulmánykötetében is leírja, a regény megírásához többször is inspirációt merített a saját életéből, kezdve a Dóczi Intézettel, ahova kisgyermekkorától kezdve járt, és a hódmezővásárhelyi leánygimnáziummal, ahol először tanított. A két iskola ötvözéséből született meg a Matula, átvéve az iskolák szabályait, szigorú rendjét, morálját, alapkövetelményeit. Kőnig tanár úr figuráját a volt francia tanáráról, Hettesheimer Ernőről mintázta, aki teljesen eltért a Dóczi többi tanárától, aki elnézte nekik a hiányzó házi feladatokat, a rossz feleléseket. Csak később tudta meg, hogy azért viselkedett így velük, mert az első világháborúban megjárta a csatatereteket, és volt nem hajlandó szigorú viselkedésre, sem értelmetlen büntetésekre.

3.2. Az *Abigél* olasz és angol fordítása

Az *Abigél* c. regényt olaszra Vera Gheno fordította, amely 2007-ben jelent meg az Anfora Kiadónál. A fordító 1975-ben született Gyöngyösön, apja olasz, anyja magyar származású, így mindkét nyelvet anyanyelvként tanulta. Szociolingvista, író, fordító és aktivista, az Accademia della Cruscával dolgozott együtt 20 évig, majd a Zanichelli kiadóval 3 évig. Az Anfora Kiadónál fordít olaszra magyar könyveket, Szabó Magda öt könyvét ültette át olasz nyelvre, köztük az *Abigélt* is.¹

Az *Abigélt* angolra Len Rix, neves szépirodalmi fordító fordította. 1942-ben született Rhodéziában (ma: Zimbabwe) ahol angolt, franciát és latint tanult az egyetemen, majd ösztöndíjat nyert a cambridge-i King's College-ba, ahol az angollal folytatta tovább a tanulmányait. Később oktatóként dolgozott a Zimbabwei Egyetemen, végül 2005-ben nyugdíjba vonult Cambridge-ben.²

A magyarok először az 1953-as angol-magyar focimeccsen keltették fel az érdeklődését, majd 1956-ban, a híreket hallgatva, autodidakta módon tanulta meg a nyelvet, amelybe állítása

¹ Vera Gheno <https://voicesfestival.eu/conference-speaker/vera-gheno/>

² Len Rix <https://moly.hu/alkotok/len-rix/wikipedia>

szerint első hallásra beleszeretett. Leghíresebb fordításai Szerb Antal regényei, közülük a legismertebb az *Utas és holdvilág*, amelyet 2001-ben fordított, valamint Szabó Magda *Az ajtó* regényének fordítása 2005-ben, amiért 2006-ban Oxford-Weidenfeld Fordítási Díjat nyert. 2021-ben a munkájáért megkapta a Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetést. Az Abigélt 2020-ban fordította, harmadik Szabó Magda fordításaként.³

³ Pefőfi Literary Fund. 2021. 10. 29. Len Rix was awarded the Hungarian Cross of Merit <https://plf.hu/news/len-rix-was-awarded-the-hungarian-golden-cross-of-merit.html>

Tóth Vali: „Úgy bánok minden mondattal, mintha verset írnék”. HVG 2009. május 22. https://hvg.hu/kultura/200921_Len_Rix_mufordito_ugy_banok_minden_mondatta

4. Kutatási kérdés és hipotézisek

A kutatásom célja annak vizsgálata, hogy milyen fordítói megoldásokat és fordítási stratégiákat alkalmaznak a kulturálisan kötött elemek célnyelvi változatának megalkotására a fordítók Szabó Magda *Abigél* című regényének fordításaiban, magyar-olasz és magyar-angol nyelvirányban

A kutatás kezdetén alapvetően három hipotézist alakítottam ki. Az első szerint az angol célnyelvi változatban a kulturálisan kötött elemek között nagyobb arányban szerepel a honosítás mint fordítási stratégia, valamint ezzel összhangban jellemzőbb az olyan fordítási megoldások alkalmazása, amelyek nagyobb mértékben szakadnak el a forrásnyelvi szövegtől (generalizálás, kihagyás, konkretizálás, megfeleltetés, teljes átalakítás). Az angolszász fordítások esetében alapvetően elmondható, hogy hagyományosan inkább a honosító megoldások jellemzőek, mivel egy széles körben elterjedt kultúráról van szó (Venuti 1995). Egy másik, szintén a honosítás mellett szóló tényező lehet Magyarország és az Amerikai Egyesült Államok közötti nagyobb távolság kulturális, történelmi és földrajzi értelemben egyaránt.

A második hipotézisem szerint az olasz célnyelvi szövegben a kulturálisan kötött elemek fordítására inkább jellemzőek azok a megoldások, amelyek kisebb mértékben szakadnak el a forrásnyelvi szövegtől, tehát inkább idegenítőnek tekinthetők. Az idegenítő stratégiák közé elsősorban az átvételt és a részleges átvételt sorolom.

A korábbi kettőből következik a harmadik hipotézisem, miszerint míg az angol célnyelvi szövegben a kulturálisan kötött elemekre inkább honosító, addig az olasz célnyelvi szövegben inkább az idegenítő fordítási stratégia jellemző nagyobb arányban.

5. A kutatás módszere

A kutatásom kezdeti szakaszában, a szakirodalom áttekintése után, párhuzamosan olvastam az *Abigél* című regényt magyarul, valamint olasz és angol fordításban, majd Heltai reália-definíciója alapján (Heltai 2023:162) kivonatoltam a kulturálisan kötött elemeket a szövegben, amelyeket különböző táblázatokban rögzítettem.

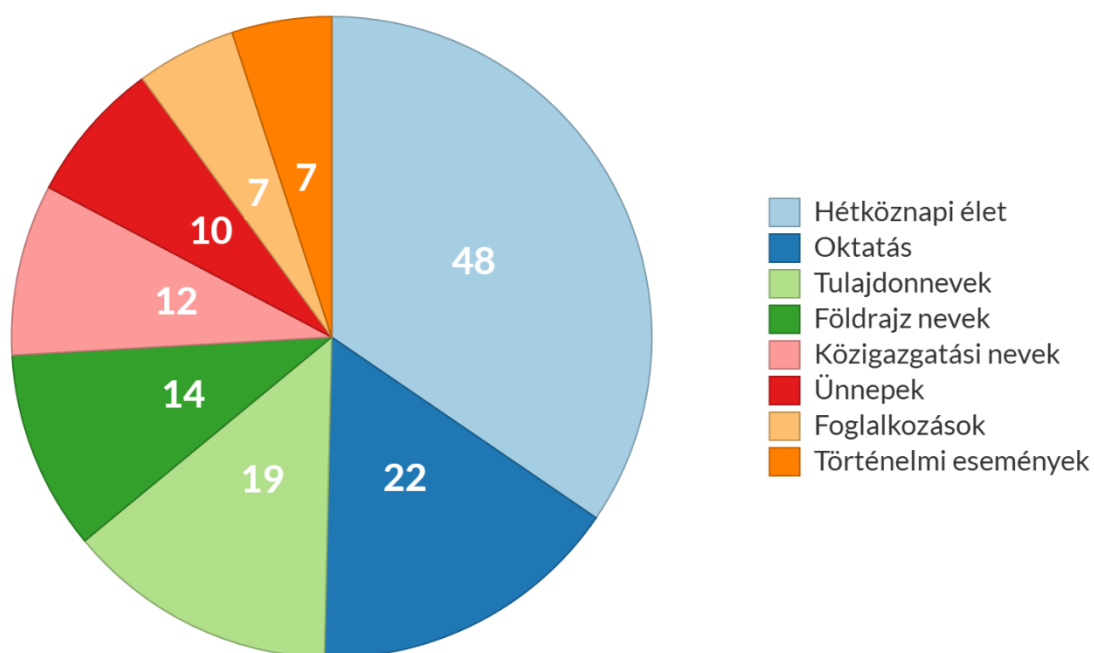
Összesen 139 ilyen elemet találtam a regényben, amelyeket négy Excel-táblázatba rendeztem. Az első táblázatba a 139 magyar nyelvű kulturálisan kötött elem és azok olasz fordítási megoldásai, a másodikba pedig a magyar nyelvű elemek mellé az angol célnyelvi változatok kerültek. Egy harmadik táblázatban a 139 elemet különböző tematikus csoportokba soroltam, az alapján, hogy az élet mely területeit érintik. Végül pedig, a negyedik táblázatban az angol és az olasz célnyelvi változatokat – ahol lehetséges volt – igyekeztem a honosító vagy az idegenítő stratégia kategóriájába besorolni.

5.1. A tematikus csoportok

A tematikus csoportok létrehozásához Pusztai-Varga (2022) csoportosítását vettem alapul, melyet később kis mértékben módosítottam, és a saját kutatási korpuszomhoz igazítva hoztam létre az alábbi kategóriarendszert. A 139 kulturálisan kötött elemet nyolc tematikus csoportba rendeztem.

Az 1. ábrán jól látható a tematikus csoportok fentebb taglalt számszerű megoszlása.

1. ábra
A tematikus csoportok számszerű megoszlása

Legnagyobb számban a hétköznapi életre vonatkozó elemek találhatók meg a korpuszban, összesen 48 reália sorolható ide, többek között pénznemek (*pengő, fillér*), ételek (*befőtt, kalács*), ruhák (*klottköpeny*) megnevezései, valamint tipikus hétköznapi élettel kapcsolatos elemek, például a *tarisznya, tanya, kocsmá* és *uzsonna*.

A magyar oktatásra és oktatási rendszerre vonatkozó nyelvi elemek 22 esetben szerepelnek. Ide tartoznak többek között olyan, napjainkban is használatos kifejezések, mint az *érettségi, tabló, gimnázium, felelés* és *bizonyítványosztás*.

Szintén nagy számban megtalálhatók a tulajdonnevek, tehát a hagyományos magyar személynevek, becenevek és megszólítások, valamint a külföldi nevek magyar fonetikus átírása. Ebbe a csoportba sorolható például *Mimó néni, Zsuzsanna, Marszell, Sarkadiné* és *Bánki néni*. A korpuszban 19 ilyen elemet találtam.

A földrajzi nevek csoportját a természeti képződményekre és egyéb földrajzi nevekre utaló nyelvi elemek alkotják. 14 esetben szerepelnek ilyen kulturálisan kötött elemek a korpuszban. Többször is előkerült a puszta és az alföld, mint fordítandó kulturális elem, valamint ezeken kívül megemlítendő a *Tisza, Kárpátok* és *Mátra-hegység*.

Összesen 12 elemet találtam, amelyek a közigazgatási nevekre, azon belül pedig város-, megye-, utca- és térnevekre utal. Olyan nyelvi elemek tartoznak ide, mint a *község, Kossuth Lajos utca, Kálvin tér, Csongrád vármegye*.

Ünnepek elnevezéseire vagy azok alkotóelemeire, a közösségi életre és a társadalmi szerveződésre vonatkozó nyelvi elemek 10 esetben szerepelnek a korpuszban, mint a *Mikulás napja*, *névnap*, *Borbála-ünnepség*.

A foglalkozások közé tartoznak a katonai rangokra és címekre, valamint az egyéb foglalkozásokra vonatkozó kifejezések. Összesen 7 ilyen elem sorolható ide a korpusz alapján, mint *főispán*, *megyei urak* és *karpaszományos tizedes*.

Ugyancsak 7 elemet foglal magába az utolsó csoport, ahova az összes történelmi eseményre és személyre vonatkozó nyelvi elem sorolható, mint a *honvédsírok*, *Csonka-Magyarország* és *Magyar fájdalom szobra*.

5.2. Fordítási megoldások

A fordítási megoldások kategorizálását Pusztai-Varga (2022) rendszere alapján készítettem el, kis mértékben módosítva, a saját korpuszomhoz igazítva. Pusztai-Varga a következő 10 fordítási megoldást nevezte meg: átvétel, részleges átvétel, megfeleltetés, betoldás, általánosító fordítás (generalizálás), konkretizálás, kihagyás, kulturális adaptálás, kulturális kifejtés és szó szerinti fordítás. A kutatásomban alkalmaztam az átvétel, generalizálás, kihagyás, konkretizálás, kulturális kifejtés, megfeleltetés, részleges átvétel, szó szerinti fordítás kategóriáit, illetve Klaudy (1994) lexikai átváltási műveleteiből átemeltem a teljes átalakítást.

Az alábbiakban a kutatásomban alkalmazott fordítási megoldások pontos meghatározásai olvashatók.

5.2.1. Átvétel

Minden olyan fordítási megoldást átvételnek tekintek, amelyben a fordító a kulturálisan kötött elemet változtatás nélkül emeli át a célnyelvi szövegbe, megtartva a forrásnyelvi írásmódot.

Jó példa az átvételre a *puszta* kifejezés, amelyet mindkét fordító változtatás nélkül emel át a célnyelvi szövegbe, illetve az *Erzsébet* és *Samuka* tulajdonnevek, amelyek ugyancsak eredeti írásmóddal szerepelnek.

5.2.2. Generalizálás

Generalizálásnak tekintem azokat a fordítási megoldásokat, amelyek esetében a forrásnyelvi elemet egy tágabb értelmű célnyelvi elemmel váltja fel a fordító.

A fordítók többször alkalmazzák ezt a megoldást mindkét célnyelvi szövegben a *klotchkötény* fordítására (ruhadarab, amelyet a lányoknak kellett hordaniuk a Matulában). Az

olasz fordításban *grebiule*, az angolban pedig *unifrom*, vagy pedig egyszerűen csak *dress* szerepel.

5.2.3. Kihagyás

A fordító néhány esetben teljesen elhagyja a kulturálisan kötött nyelvi elemet a célnyelvi szövegben.

Erre nagyon jó példa a regényben a *befőtt*, amelyet mindkét fordításban kihagynak a fordítók, és nem kompenzálják a szövegben a hiányát. Az angol fordításban több alkalommal is kihagyásra kerül az *uzsonna* szó, valamint a *honvéd* kifejezés összetételei, mint *honvédsír*, *honvédszobor*.

5.2.4. Konkretizálás

A konkretizálás a generalizálással ellentétes művelet, ide tartozik az összes olyan fordítási megoldás, amely során a forrásnyelvi elemet egy szűkebb, konkrétabb értelmű célnyelvi elemmel váltja fel a fordító.

Az olasz és angol fordítás során is konkretizálás történt például az *intézet* célnyelvi szövegbe való átültetése során, amelyet olasz nyelven a *collegio*, angol nyelven pedig a *boarding school* kifejezéssel fordították.

5.2.5. Kulturális kifejtés

Kulturális kifejtésnek tekintek minden olyan fordítási megoldást, amely során a fordító magában a célnyelvi szövegben ad kifejtő magyarázatot a forrásnyelvi elem többlettartalmáról a célnyelvi olvasó számára az információ könnyebb megértésének érdekében, ami gyakran a szavak számának növekedésével jár együtt.

Ilyen esetekben, például a *pengő* kifejezést egy kifejtő magyarázattal ülteti át az olasz fordító a szövegbe, így *moneta da un pengő* lesz a célnyelvi elem. Egy másik érdekes példa a kulturális kifejtés fordítói megoldásra a *jövendőbeli*, amely kifejezést mind az olasz célnyelvi szövegben, mind az angolban kifejtik a fordítók, így *futuro marito*, és *future husband* szerepel a szövegekben.

5.2.6. Megfeleltetés

Minden olyan fordítási megoldást, amely során a forráskultúrába ágyazott elemet a célnyelvi közönség által megszokott, bevett célnyelvi elemmel helyettesíti a fordító, megfeleltetésnek tekintek.

Ide tartozik a *kocsmá* fordítása, amely *osteria* és *pub* változatban szerepel a célnyelvi szövegekben, vagy a *gombóc*, amely szót az olasz fordító *gnocco* és *gnocchetti* kifejezéssel ültet át, az angol fordítás pedig *dumpling* és *meatball* szavakkal.

5.2.7. Részleges átvétel

Részleges átvételnek tekintek minden olyan fordítási megoldást, melynek esetében a fordító a két tagból álló kulturálisan kötött elemet úgy veszi át, hogy az elem egyik tagja változatlan marad, míg a másikat egy eltérő fordítási megoldással ülteti át.

Jó példa a hegységek megnevezése, mint a *Gellért-hegy*, vagy *Mátra-hegység*, amely földrajzi nevek *Gellért Hill*, *Monte Gellért*, illetve *Mátra Mountains* és *Monti Mátra* formában szerepelnek a célnyelvi szövegekben.

5.2.8. Szó szerinti fordítás

Szó szerinti fordításnak tekintem azokat a megoldásokat, melyek során a fordító a forrásnyelvi kulturálisan kötött elemet annak szótári megfelelőjével fordítja, azonban a konnotatív jelentése így megváltozhat az adott elemnek.

Ilyen például a *tanya*, melyet az olasz célnyelvi szövegben *fattoriaként* olvashatunk, az angolban pedig *farmland* vagy *homestead* formában.

5.2.9. Teljes átalakítás

Az utolsó fordítási megoldás a teljes átalakítás, amely során a célnyelvi olvasó kulturális, történelmi vagy földrajzi okokból eredő információhiánya miatt a fordító a forrásnyelvi elemet, egy attól teljesen eltérő, de a célnyelvi olvasó által jól ismert célnyelvi elemmel váltja fel.

Ide soroltam például a *majális* fordítását, amit az olasz célnyelvi szövegben a *spasso*, az angolban pedig a *picnic* kifejezéssel ültettek át a célszövegbe.

5.3. Fordítási stratégiák

A fordítási megoldásoktól elkülönítve vizsgáltam meg a fordítók által alkalmazott fordítási stratégiákat. A korpuszt alkotó 139 elemből 43-at találtam, amelyek esetében mindkét célnyelvi szövegben egyértelműen kimondható volt, hogy honosító vagy idegenítő fordítási stratégiát alkalmazott a fordító.

6. Eredmények

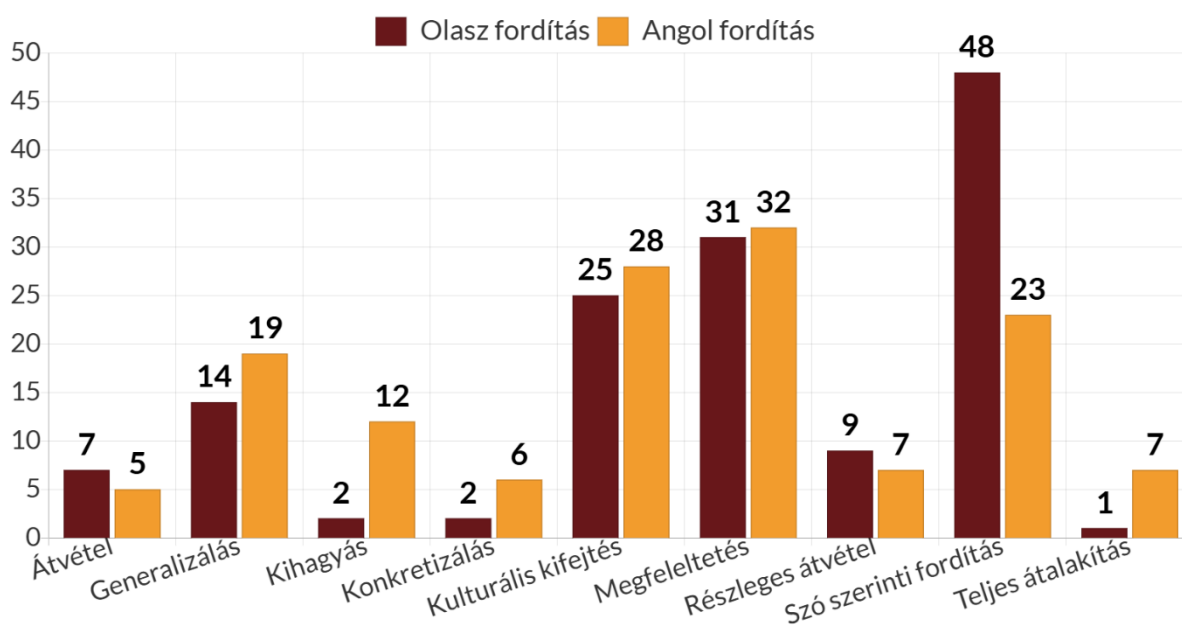
6.1. Fordítási megoldások

Először is le kell szögezmem, hogy a korpusz kis elemszáma miatt az eredmények semmiképp sem általánosíthatók, és csakis a vizsgált regény két célnyelvi változatára értelmezhetők.

1. táblázat
A fordítási megoldások számszerű eloszlása

Fordítási megoldás	Magyar-olasz irány	Magyar-angol irány
Átvétel	7	5
Generalizálás	14	19
Kihagyás	2	12
Konkretizálás	2	6
Kulturális kifejtés	25	28
Megfeleltetés	31	32
Részleges átvétel	9	7
Szó szerinti fordítás	48	23
Teljes átalakítás	1	7

2. ábra
A fordítási megoldások számszerű eloszlása

Elsőként a fordítási megoldásokhoz kapcsolódó elemzés eredményeit ismertetem. Az 1. táblázatban, illetve a 2. ábrán felvázolt diagramon látható, hogy a legnagyobb különbség a generalizálás (*olasz célnyelvi szöveg: 14, angol célnyelvi szöveg: 19*), kihagyás (*olasz célnyelvi szöveg: 2, angol célnyelvi szöveg: 12*), konkretizálás (*olasz célnyelvi szöveg: 2, angol célnyelvi szöveg: 6*), szó szerinti fordítás (*olasz célnyelvi szöveg: 48, angol célnyelvi szöveg: 23*) és teljes átalakítás (*olasz célnyelvi szöveg: 1, angol célnyelvi szöveg: 7*) olasz és angol célnyelvi megfelelői között mutatkozik.

Az átvétel (*olasz célnyelvi szöveg: 7, angol célnyelvi szöveg: 5*) és részleges átvétel (*olasz célnyelvi szöveg: 9, angol célnyelvi szöveg: 7*) fordítási megoldásai az olasz célnyelvi szövegben nagyobb arányban szerepelnek, ami alátámasztja a második hipotézisemben megfogalmazottakat, miszerint az olasz szövegre jellemzőek az olyan fordítási megoldások, amelyek kisebb mértékben szakadnak el a szövegtől, ezzel az idegenszerűséget hangsúlyozva. Azonban azt is figyelembe kell venni, hogy az alacsony elemszám miatt nem feltétlenül megbízható ez az eredmény, általánosítható megállapítás megfogalmazásához nagyobb korpuszra volna szükség.

Ahogy az első hipotézisben megfogalmaztam, a generalizálás, a kihagyás, konkretizálás és teljes átalakítás honosító stratégiák, tehát a szám adatok alapján kimondható, hogy a vizsgált korpusz esetében az angol célnyelvi szövegben a kulturálisan kötött elemek fordítására inkább jellemző a honosító stratégia, mint az olaszban.

Bár a megfeleltetés fordítási megoldását is a honosító stratégiák közé soroltam, a diagramon látszik, hogy nemcsak az angol, hanem az olasz fordító is sokszor élt ezzel az eszközzel (*olasz célnyelvi szöveg: 31, angol célnyelvi szöveg: 32*). A vizsgált korpuszban az olasz és az angol célnyelvi elemek között a megfeleltetést közel ugyanolyan mértékben alkalmazta a két fordító, így nem csupán az angol, hanem az olasz szövegben is honosító stratégiát alkalmazva.

A további két fordítási megoldást, a kulturális kifejtést és a szó szerinti fordítást a hipotézisemben alapvetően nem soroltam be sem a honosítás, sem az idegenítés fordítási stratégiájának körébe, mivel ezek esetében szó lehet akár honosításról, akár idegenítésről.

A kulturális kifejtés, a megfeleltetéshez hasonlóan, közel azonos arányban jelen van mindkét fordításban (*olasz célnyelvi szöveg: 25, angol célnyelvi szöveg: 28*).

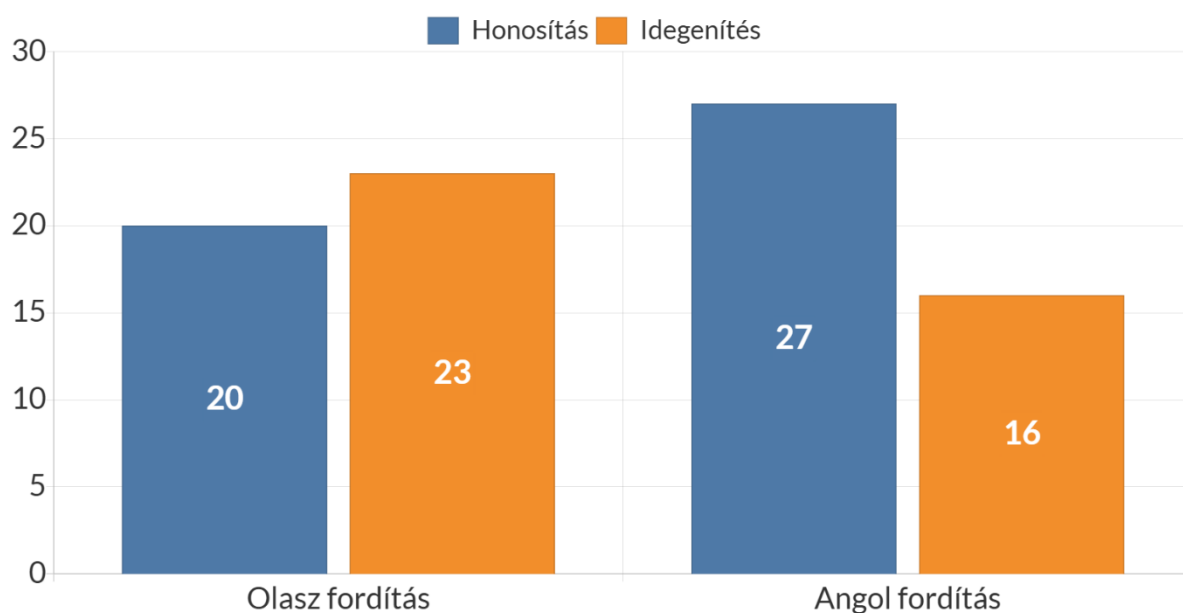
Az olasz célnyelvi szövegben jelentősen több szó szerinti fordítás található, a számuk kétszerese az angol célnyelvi szövegben megtalálható elemeknek (*olasz célnyelvi szöveg: 48, angol célnyelvi szöveg: 23*). Ennek feltehetően az első hipotézisben megfogalmazott kultúrák közötti távolság lehet az egyik oka. Míg az angol és az amerikai kultúra és célnyelvi közönség

távol helyezkedik el a magyartól – mind földrajzi, mind történelmi értelemben –, addig a magyar kultúra aránylag több esetben lehet sokkal közelebbi, megfoghatóbb az olasz olvasó számára.

6.2. Fordítási stratégiák

A korpuszban összegyűjtött 139 elemből összesen 43 olyan található, amelyről mindkét nyelvpárban eldönthetőnek bizonyult, hogy a fordító honosító vagy idegenítő stratégiát alkalmazott.

3. ábra
A fordítási stratégiák megoszlása az olasz és az angol célnyelvi szövegekben

Ahogy a 3. ábrából kitűnik, az angol fordító jóval több esetben alkalmazta a honosító fordítási stratégiát (27), mint az idegenítést (16). Ezzel szemben az olasz célnyelvi változatban kiegyenlítettebb mértékben fordul elő a kétféle stratégia, és nem számottevő a különbség közöttük (*honosítás: 20, idegenítés: 23*).

7. A korpuszból vett néhány példa elemzése

A fordítási megoldások kategóriákba való besorolását az alábbiakban a korpuszból vett néhány példával szemléltetem.

Átvétel

(1) Forrásnyelv (magyar): *fillér*

(1a) Célnyelv (olasz): *fillér*

(2) Forrásnyelv (magyar): *Tisza*

(2a) Célnyelv (angol): *Tisza*

Ahogy már említettem, az olasz célnyelvi szövegben nagyobb számban fordul elő az átvétel, mint az angolban, kifejezetten érdekesek azonban azok az esetek, mikor az angol fordító választja az idegenítést, az olasz pedig a honosítást. Erre jó példa a *Tisza* kifejezés. Az angol célnyelvi szövegben megmarad eredeti írásmóddal, pontosító magyarázat nélkül, viszont az olasz változatban *Tibisco* formában szerepel, amelyhez a fordító magyarázatként hozzáfűzi, hogy egy folyóról van szó.

Generalizálás

(3) Forrásnyelv (magyar): *tabló*

(3a) Célnyelv (olasz): *fotografie*

(4) Forrásnyelv (magyar): *bizonyítványosztás*

(4a) Célnyelv (angol): *results*

Általánosan elmondható, hogy leginkább a hétköznapi élet és oktatás tematikus csoportokba tartozó kulturálisan kötött elemeket generalizálják a fordítók, főként az angol célnyelvi szövegben, az oktatás tematikus csoportjába tartozó kifejezéseknél. A fentebb említett eseten kívül példának említhetném a *felelést* (*questioning*), az *elégtelent* (*poor answer*) vagy a *lánynevelő intézetet* (*school for girls*).

Kihagyás

(5) Forrásnyelv (magyar): *vidéki*

(5a) Célnyelv (olasz): –

(6) Forrásnyelv (magyar): *honvédelmi óra*

(6a) Célnyelv (angol): –

Konkretizálás

(7) Forrásnyelv (magyar): *intézet*

(7a) Célnyelv (olasz): *collegio*

(8) Forrásnyelv (magyar): *tabló*

(8a) Célnyelv (angol): *framed photographs*

Érdekes módon, a generalizáláshoz hasonlóan, mindkét célnyelvi szövegben a konkretizálást leginkább az oktatáshoz kapcsolódó kifejezések fordításánál alkalmazták a fordítók. Az olasz célnyelvi szövegben az *intézet* mellett feltűnik a *felelés*, (*rimediare al voto*), az angolban pedig ugyancsak megtalálható az *intézet* kifejezés (*boarding school*), illetve az *iskola* (*academy*) is.

Kulturális kifejtés

(9) Forrásnyelv (magyar): *virágének*

(9a) Célnyelv (olasz): *vecchie canzoni d'amore*

(10) Forrásnyelv (magyar): *csikós karimás fejfedője*

(10a) Célnyelv (angol): *(hat) worn by traditional horsemen on the Puszta*

A kulturális kifejtés kategóriáját igazán érdekes volt megvizsgálni, olyan szempontból, hogy a fordítók vajon hogyan igyekeztek megmagyarázni a magyar forráskultúrába ágyazott kifejezéseket. Mint ahogyan a példából kitűnik, a *csikós* elemet a fordító részletesen fejti ki, hogy segítse a megértést az angol célnyelvi olvasó számára is.

Megfeleltetés

(11) Forrásnyelv (magyar): *kalács*

(11a) Célnyelv (olasz): *focaccine*

(12) Forrásnyelv (magyar): *Zsuzsanna*

(12a) Célnyelv (angol): *Susanna*

Ahogy fentebb részleteztem, mindkét fordításban hasonló arányban volt megtalálható a megfeleltetés stratégiája. Érdekes az angol fordításban a nevek megfeleltetése, ugyanis a fordító megfeleltette a *Zsuzsanna* nevet a *Susanna* formának, illetve egy másik alkalommal is

hasonlóan járt el, amikor a *Mici* nevet *Mitsi* formában ültette át az angol célnyelvi szövegbe, annak érdekében, hogy az angol célnyelvi olvasók számára segítse a kiejtést.

Részleges átvétel

(13) Forrásnyelv (magyar): *Mikulás napja*

(13a) Célnyelv (olasz): *giorno di Mikulás*

(14) Forrásnyelv (magyar): *Kezét csókolóm!*

(14a) Célnyelv (angol): *Kezét csókolom – I kiss your hand!*

Szó szerinti fordítás

(15) Forrásnyelv (magyar): *érettségi*

(15a) Célnyelv (olasz): *maturità*

(16) Forrásnyelv (magyar): *gimnázium*

(16a) Célnyelv (angol): *gymnasium*

A szó szerinti fordítás kategóriájába tartozik például a *néni* kifejezés fordítása is. A regényben a *néni* csupán egyszer jelent rokoni kapcsolatot, amikor Gina a nagynénjéről, Mimó néniről van szó. A többi alkalommal egy idősebb nő kedveskedő megszólításaként szerepel. Míg az angol célnyelvi szövegben az *auntie* közelebb áll a szó magyar jelentéséhez, mivel, bár inkább jelent nagynénit, használják olyan helyzetekben is, amikor egy gyermek megszólít egy közeli családi barátot, egy nála idősebb nőt. Az olasz célnyelvi szövegben azonban ez a kulturális elem teljesen elveszíti a többletjelentését, ugyanis a *zia* szó csakis a vérszerinti kapcsolatra utalhat.

Teljes átalakítás

(17) Forrásnyelv (magyar): *majális*

(17a) Célnyelv (olasz): *spasso*

(18) Forrásnyelv (magyar): *Bánki néni*

(18a) Célnyelv (angol): *her mother*

Ahogy fentebb részleteztem, az angol célnyelvi szövegben jelentősen több teljes átalakítás található, mint az olaszban. Az angol fordító igyekszik minél könnyebben feldolgozhatóvá tenni a szöveget a célnyelvi olvasó számára a könnyebb megértés érdekében. Ennek demonstrálására jó példa lehet az *árvalányhaj*, amely növényt az angol célnyelvi szövegben a *maidenhair*

fernnel helyettesítenek. Bár első pillantásra hasonlónak tűnik, valójában teljesen más növényfajról van szó. Az *árvalányhaj* egy Euráziában őshonos és elterjedt faj, míg a *maidenhair fern*, magyar nevén *vénuszfodorka*, több helyen is megtalálható Dél-, Közép- és Észak-Amerikában.

8. Hipotézisek igazolása vagy elvetése

A fentiekben ismertetett eredmények alapján tehát kimondható, hogy az első hipotézis, miszerint az angol célnyelvi változatban a kulturálisan kötött elemek között nagyobb arányban szerepel a honosítás mint fordítási stratégia, valamint jellemzőbb az olyan fordítási megoldások alkalmazása, amelyek nagyobb mértékben szakadnak el a forrásnyelvi szövegtől, a jelen korpusz alapján sikerült igazolni.

A második hipotézisem szerint az olasz célnyelvi változatban a kulturálisan kötött elemek fordítására inkább az idegenítő stratégia jellemző, illetve azok a fordítási megoldások, amelyek kisebb mértékben szakadnak el a forrásnyelvi szövegtől. Ezt az feltevést részben sikerült igazolni, mivel ugyan több idegenítő, mint honosító stratégiát tükröző elem található az olasz célnyelvi szövegben (*idegenítés: 23, honosítás: 20*), azonban a két stratégia alkalmazásának gyakorisága közötti kisebb a különbség, mint az angol célnyelvi szövegben (*idegenítés: 16, honosítás: 26*).

Végül, a harmadik hipotézisemet, miszerint az egyes kultúrák távolsága miatt az angol célnyelvi szövegben a kulturálisan kötött elemek fordítására inkább a honosító, míg az olasz célnyelvi szövegre inkább az idegenítő stratégia jellemző, ugyancsak részben sikerült igazolni. Míg teljes bizonyossággal kimondható, hogy az angol célnyelvi szövegben a kulturálisan kötött elemekre jellemzőbb honosítás mint stratégia, addig az olasz célnyelvi szövegben ugyanezen elemeket csak részben sikerült idegenítőként igazolni.

9. Összegzés

A jelen dolgozat keretében felvázolt kutatás annak a vizsgálatára irányult, hogy milyen fordítói megoldásokat és stratégiákat alkalmaztak a fordítók Szabó Magda *Abigél* című regényének olasz és angol nyelvű fordításaiban. A dolgozatban ismertettem a kutatás elméleti háttérét, a kutatásom anyagát és módszerét, a hipotéziseimet és végül az eredményeket.

A kutatás első lépéseként áttanulmányoztam a *kulturálisan kötött elem* fogalmához kapcsolódó szakirodalmat, illetve megvizsgáltam a fordítási megoldások kategorizálásának lehetőségeit, valamint áttekintettem Venuti fordítási stratégiáit (1995), végül pedig felkutattam Szabó Magda egyéb műveihez kötődő fordítástudományi tanulmányokat.

Szabó Magda életének és munkásságának áttekintése után röviden bemutattam a kutatás alapjául szolgáló *Abigél* című regényt, valamint az író az azon személyes élményeit, amelyek inspirációt adtak a regény megírásához. Röviden bemutattam az olasz fordító, Vera Gheno, valamint az angol fordító, Len Rix fordítói munkásságát, valamint a Magyarországhoz fűződő kapcsolatukat.

A kutatás kezdetén alapvetően három hipotézist vázoltam fel. Az első szerint az angol célnyelvi szövegben a kulturálisan kötött elemek fordítására inkább a honosító stratégia jellemző, a második hipotézis szerint pedig az olasz célnyelvi változatban nagyobb arányban fordul elő az idegenítés. A harmadik hipotézis szerint pedig, míg az angol célnyelvi szövegben a kulturálisan kötött elemek inkább honosítók, addig az olasz célnyelvi szöveg inkább idegenítőek.

Az *Abigél* c. regényben felkutatott kulturálisan kötött elemeket tematikus csoportok, fordítási megoldások, valamint – lehetőség szerint – fordítási stratégiák szerint is csoportosítottam.

Az eredmények az mutatják, hogy az angol fordításban nagyobb arányban fordul elő a generalizálás, a kihagyás, a konkretizálás és a teljes átalakítás mint fordítási megoldás, míg az olasz fordításban valamivel nagyobb arányban szerepel az átvétel és a részleges átvétel.

Összességében elmondható, hogy az angol nyelvű fordításra a kulturálisan kötött elemek fordításának tekintetében inkább a honosítás jellemző, míg az olasz célnyelvi korpusz esetében kiegyenlítettebb a honosító és az idegenítő stratégiák aránya.

Végezetül szeretnék kitérni a kutatás korlátaira. Mivel a jelen kutatás egy magyar szerző egy regényének két fordításának vizsgálatára irányult, így az eredményekből általánosítható

következtetések nem vonhatóak le. Annak érdekében, hogy egy átfogóbb képet kapjunk, több szerző művére és nagyobb korpusz elemzésére volna szükség.

Irodalom

- Barhudarov, L. Sz. 1975. Jazik i perevod. Moszkva: Mezsduarodnije otnosenyija.
- Durst P. 2023. The English and Spanish translation of culture-bound lexical items in Szabó Magda's *The Door*. In: *Glazba cvrčaka: Zbornik radova o mađarskoj kulturi i jeziku u čast Franciski Ćurković-Major*. Zagreb: Bibliotheca Hungarologica Zagradiensis (2). FF Press. 113–121.
- Fischer M. 2023. Honosítsunk vagy idegenítsünk? Fordítási stratégiák a szövegszinttől a terminusig. *Fordítástudomány* 25. évf. 1. szám. 5–13.
- Forgács E. 2004. Reáliák és fordításuk Garaczi László műveiben. *Fordítástudomány* 6. évf. 2. szám. 38–56.
- Gonzalez-Davies, M., Scott-Tennent, C., 2005. A Problem-Solving and Student-Centred Approach to the Translational of Cultural References. *Meta*. Vol. 50. No. 1. 160–179.
- Heltai P. 2013. Kultúraspecifikus kifejezések és reáliák. *Fordítástudomány* 15. évf. 1. szám. 32–53.
- Heltai P. 2023. *Bevezetés a fordítástudományba*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Hervey, S. 1995. *Thinking German Translation*. London: Routledge.
- Kadbebó L. 1997. Szabó Magda, az író és irodalomtörténész. *Irodalomtörténet* 28/78 évf. 3. szám. 335–343.
- Kaló K. 2018. Fordítható-e a kultúra? Megoldások Szabó Magda *Az ajtó* című regényének angol fordításában. *Kitáruló ajtók: Tanulmányok Szabó Magda műveiről*. Eger: Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó. 227–234.
- Klaudy K. 1994. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K., Gulyás R. 2014. Terminusok és reáliák az európai uniós kommunikációban. In: Bartha-Kovács Katalin et al. (szerk.) *Transfert nec mergitur. Albert Sándor 65. születésnapjának tiszteletére*. Szeged: JATE Press. 75–84.
- Körömi G. 2018. Kultúrák keresztútján: Reáliák Szabó Magda *Az Ajtó* című regényének orosz és francia műfordításában. *Kitáruló ajtók: Tanulmányok Szabó Magda műveiről*. Eger: Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó. 267–285.
- Lendvai E. 1986. *A „lefordíthatatlan elem” megfeleltetési lehetőségei*. (Kandidátusi értekezés, kézirat). Pécs: PTE.
- Mujzer-Varga K. 2009. *Honosítás és idegenítés Örkény Egyperces novelláinak fordításaiban*. (Doktori disszertáció, kézirat) Budapest: ELTE.

- Paksi L. 2014. Szabó Magda két regény és a református nőnevelés. *Tempevölgy* 6. évf. 2. szám. 82–88.
- Paksi L. 2016. Református nőnevelés a két világháború között Szabó Magda regényeinek tükrében. *Neveléstörténet* 13. évf. 1-2. szám. 117–130.
- Pusztai-Varga I. 2022. *Mézescsók, dögcédula, sauna: A finn költészet fordításának kulturális dimenziói*. Budapest: HTSART Nyomda és Kiadó.
- Szabó M. 1980. *Kívül a körön*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Szabó M. 1997. Az Isten homlokán. *Irodalomtörténet* 28/78. évf. 3. szám. 325–330.
- Takács B. 2015. A lefordíthatatlan fordítása: magyar étel- és italnevek finn és észt fordításai. *Folia Uralica Debreceniensia* 21. szám. 141–156.
- Valló Zs. 1998. Reáliák és fordítói stratégiák a drámafordításban. *Modern Nyelvoktatás* 4. évf. 2-3. szám. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 115–124.
- Valló Zs. 2000. A fordítás pragmatikai verziói és a kulturális reáliák. *Fordítástudomány*. 2. évf. 1. szám. 34–49.
- Valló Zs. 2002. „Honosított” angol drámák a magyar színpadon. Budapest: Presszió Kft.
- Venuti, L. 1995. *The Translator's Invisibility. A History of Translation*. London/New York: Routledge
- Vermes A. 2004. A relevancia-elmélet alkalmazása a kultúraspecifikus kifejezések fordításának vizsgálatában. *Fordítástudomány* 6. évf. 2. szám. 5–17.
- Vlahov, Sz., Florin, Sz. 1980. *Nyeperevogyimoe v perevogye*. Moszkva: Mezsdunarodnie Otnosenyija.

Források

- Szabó M. 1970. *Abigél*. Budapest: Móra Könyvkiadó.
- Szabó M. 2007. *Abigail*. Milano: Edizioni Anfora.
- Szabó M. 2020. *Abigail*. New York: NYRB Classic.

Internetes források

- Len Rix <https://moly.hu/alkotok/len-rix/wikipedia> (A letöltés ideje: 2025. január 10.)

Petőfi Literary Fund. 2021. 10. 29. Len Rix was awarded the Hungarian Cross of Merit <https://plf.hu/news/len-rix-was-awarded-the-hungarian-golden-cross-of-merit.html> (A letöltés ideje: 2025. január 10.)

Vera Gheno <https://voicesfestival.eu/conference-speaker/vera-gheno/> (A letöltés ideje: 2025. január 10.)

Tóth Vali: „Úgy bánok minden mondattal, mintha verset írnék”. HVG 2009. május 22. https://hvg.hu/kultura/200921_Len_Rix_mufordito_ugy_banok_minden_mondatta (A letöltés ideje: 2025. január 10.)